

Išsivadavimo problema kūryboje:

J. LINDE-DOBILAS

Tarp rašytojo ir filosofo

Tik paskutiniais Dobilo gyvenimo metais Juodkrantės pajūris, bendras paskaitininkų darbas, bendras kambarys suvedė į artimesnę pažintį su kun. Linde-Dobilu žmogum. Įspūdis tas pats, kokį buvo sudaręs Dobilas rašytojas. Ne išorės žmogus. Vidaus, dvasios. Esmės ieškotojas: kas yra menas, kur yra žmogaus laimė, kur yra tautos charakteris, kaip suprasti Vydūnas, Vienožinskis, Strazdelis, ar paseno Tainas. Jis daug skaitė, galvojo, jautė. Susidarė savą pasaulėžiūrą ir pasaulėvaizdį, kuris išliko visą laiką beveik toks pat, tik smulkmenomis ir spalvomis išryškėdamas.

Pergalvotos mintys ir jausmai susitvenkė jame, kaip garas katile, ir reikalavo išsakomi. Ir išsakė save Dobilas tiek teoriniais literatūros kritikos rašiniais („Kun. Vienožinskis ir reikalingumas mums renesanso“; „Šarūnas“; „Altorių šešėly ir mūsų renesansas“; „Ar paseno Tainas?“; „Ars cognoscens“ ir kt.), tiek dailiaja kūryba (*Blūdas*, *Širdis neišturėjo*, *Kur laimė?*). Visuose jauti tą patį Dobilą, tik viename daugiau, kitame silpniau. Pilniausiai ir jo charakterį, ir literatūri-

nius sugebėjimus, ir ideologiją išreiškia pirmasis veikalas — *Blūdas*, arba *Lietuva buvusios Rosijos revoliucijos mete*, išspausdintas 1912 m. Tilžėje.

Blūde, kaip ir savo kritikose, Dobilas linkęs tos susitvenkusios minčių ir jausmų energijos nevaržyti. Pradės kalbėti, rašyti pamažu, lėtai, bet nenustos, kol išeis jo paties išgyvenamoji minčių gija. Jo mintys ir vaizdai, kaip lėtoji lava, eina palaidai, neįglaudžiami į griežtesnę fabulos pynę, su digresijomis. Tai gausinga, turtinga psichologinių ir filosofinių pastabų medžiaga, tik neužvelkamas jai formos drabužis. Formalinė Dobilo *Blūdo* pusė yra silpna. Bet tą medžiagą autorius yra išgyvenęs intensyviai, dėl to joje randam atskirų gražių paveikslų. Gražu, kada Dobilas piešia sintetišku pastabumu gyvenimo vaizdus: Karklynkiemio atlaidus, rusų administratoriaus vaišes klebonijoje, Bajoriūno ir Ievutės susitikimą ir svajingą pašnekesį apie „gražų sodelį“. Gražu, kur Bajoriūnas pasijunta į lekiančius debesis ir prūdą įsižiūrėjęs ar nuo kalnelio pažvelgęs į sumigusį sodžių. Įdomūs Giedutis, Dalba... Iš jų pamatai, kad *Blūde*, anot Vaižganto, „esama daug talento, bet trūksta artizmo“ (Vairas, 1914, Nr. 3).

Ir pats autorius turbūt pajuto, kaip jam sunku apvaldyti besivyniojančių viena po kitos — reikalingų ir nereikalingų — minčių masę. Metęs romaną, jis ėmėsi dramos formos, kuria lengviau parodomas žmogaus dramatismas. Ir *Širdis neišturėjo* dramoj jam pavyko save nugalėti: viską sukoncentruoti apie vieną temą, sukurti ryškius charakterius.

Tačiau apvaldydamas medžiagą ir sutvarkydamas ją literatūros meno formomis, Dobilas vis labiau pasvyra į kitą kraštutinumą: literatūros veiklą klampina į filosofiją. Ypačiai vėlesniame savo amžiuje. Jau pats antros dramos vardas *Kur laimė?* rodo, kad ji turėjo išreikšti autoriaus ideologiją. Ji turėjo privesti autoriaus kūrybą ligi pačių ribų vadinamosios „Gedankendichtung“ — minties poezijos, kaip

Dobilo mėgstamas Dilthey yra pavadinęs Dantės ir Goethės kūrybą. Ir Dobilas, kaip kitados Goethe, bent kelerius metus brandino savo veikalą ir į tą filosofinį klausimą ryžosi atsakyti tik reikšmingaisiais Vytauto sukakties metais. Bet kaip Goethe su *Fausto* antrąja dalim peržengė poezijos ribas ir pasiviro į alegorizuotą filosofiją, taip ir Dobilas. Jo *Kur laimė* pavirto schema, kalbančiom abstrakcijom. Nuo harmonijos tarp poeto ir filosofo, to vaisingiausio kūrybai tarpo, čia daug toliau kaip *Blūde*. Dobilas kultūros, meno filosofas apskritai nustelbė Dobilą menininką.

Literatūros atžvilgiu kad ir ne visai tobulai, betgi Dobilas yra išreiškęs *Blūde* ir kituose veikaluose pagrindines savo idėjas gana aiškiai. Simpatizuodamas Schillerio kūrybos supratimui (kiek galint giliau išreikšti žmonijos dvasią!), ir pats nori atskleisti žmogaus ir tautos dvasią, nurodyti deramą jų supratimą, sprendžiant keletą alternatyvų.

Vidurinių amžių ar renesanso žmogus

Veikalo centre Dobilas pastato žmogų abejojančį, suskilusios dvasios, sudvilypėjusį, dėl to kenčiantį ir nelaimingą. Kada gi jis bus laimingas? Bajoriūnas „blūdija“ prislėgtas jam kraujamos pareigos būti kankiniu ir instinktyvaus noro gyventi. Tik tada jis jaučiasi laimingas, kai išmeta iš savo širdies tuos neramumus. Tuo tarpu Onytė, pajutusi dvilypumą tarp užsikrautos davatkystės ir meilės, nepakelia jo ir nusižudo. Ir Dobilas pritaria Schillerio tezei, kad žmogus bus laimingas tik tada, kada jis bus vienybėje pats su savimi. Kad tik nenustotų vienybės su savimi, žmogus sąmoningai ar nesąmoningai tars patsai sau: „Būsiu geriau gyvuliu ar žvėrimi, bet be laimės negaliu gyventi!“ (Dobilas: *Ar paseno Tainas*, 35 p.). Tai svarbi kasdieninio gyvenimo tiesa, kuri rodo, kaip žmogus savo gyvenimą tvarko pagal tam tikras idėjas arba ir atvirkščiai, pagal savo gyvenimą susidaro savo ideologiją. Ir vis tik tam, kad būtų vieningas pats su savimi!

Dobilas parodo, kaip tam tikri žmonės tariasi susiradę savo idealą, kuris jų dvasią padaro vieningą. Ona įsitikėjo, kad jos pašaukimas davatkauti, ir jautėsi laiminga. Bajoriūnas pasijusdavo laimingas, pasikalbėjęs su Kantička. Bet praeina kiek laiko, idealas sugriūva, ir vėl vidaus konfliktas.

Kur gi tas mastas, kuriuo galėtum įvertinti savo siekimų tikrumą, išvengti moralinių konfliktų, išlaikyti savyje vienybę ir būti dėl to laimingas? Pasikliauti autoritetu? Ne. Dobilo Bajoriūnas ir neteko vidaus vienybės dėl to, kad jis darė ne kaip pats išmanė, bet kaip jam liepė (*Blūdas*, 373 p.). Atmesdamas bet kokią autoritetą, Dobilas skelbia sau žmogų, kuris jaučias patenkintas tada, kai žengia „savo išmintu taku“.

Žmogus, gamtos dalelė, kad išlaikytų savyje vienybę, turįs imtis pavyzdį iš gamtos gyvenimo, tos gamtos, kuri, anot Schillerio, tobuliausiai egzistuojanti vienybėje pati su savimi. Ir kada Bajoriūnas įsižiūri į lekiančius debesis, įsiklauso į čiauškančius žvirblius, jo širdis giedrėja (plg. Tolstojaus kunigaikštį Balkonskį, kuris tik Austerlico aukštąjį dangų stebėdamas priėjo išvadą, kad viskas niekai, kuo mes taip rūpinamės!) Dar labiau apimsta sode, prie koplytėlės, karštoje maldoje. Religija žmogų paguodžia ir palaiko jame vienybę su savimi, gamta nurodo, kaip jis turi gyventi: „Juk kiekvienas augmenėlis, Juozo (*Kur laimė*) žodžiais tariant, augdamas, plėtodamasis ir savo galvutę į šviesą kreipdamas, geriausiai parodo, kaip reikia Aukščiausias garbinti (36)... Jei jis (Dievas) liepia visiems, kas gyva, augti, tarpti ir klestėti, tai iš to išeina, kad žmogui jis tokį likimą yra lėmęs... ieškosiu... laimės šioj mūsų vargo žemelėj, nes esu giliai įsitikinęs, kad Dievulis yra čia ją palikęs“ (81 p.). Taigi ir žmogui esą skirta ne kentėti, kankintis šioje žemėj, bet džiaugtis gyvenimu ir eiti savo kasdienines pareigas, kaip džiaugiasi gamtos padarai ir atlieka jiems skirtus darbus. Džiaugsmą gyvenime Dobilas pastato priešais asketizmą,

asmenybės savarankškumą priešais autoritetą. Tas aske-
tizmas ir pasiklojimas autoritetu, Dobilo supratimu, buvęs
charakteringas vidurinių amžių žmogui, o džiaugsmas gyve-
nimu ir asmenybės laisvė esąs renesanso žmogaus požymis.

Renesansas, sudarydamas ne teocentrinę, bet antro-
pocentrinę sistemą, reikalauja pagarbos ir laisvės žmogaus
asmenybei. Dėl to Dobilas skelbia didelę toleranciją. Pana-
šiai, kaip Vaižgantas, jis net mato, kad lietuvių tautinis bruo-
žas esąs — įvairumo pamėgimas. Juo įvairiau, juo gražiau.
„Anaip tol aš nenoriu įsitikinimų naikinti ir skepticizmo sėti,
priešingai — man kiekvienas rimtas įsitikinimas šventas, ir
kiekviename jų tikrai glūdi kultūros daigas“ (*Ar paseno Tai-
nas*, 46 p.).

Šitaip suprasdamas vidurinių amžių ir renesanso žmo-
gų, Dobilas lietuvių apskritai tebelaiiko pirmosios kategori-
jos žmonėmis. Kraštutiniausią jos reprezentantą rodo *Blūde*
— maniaką kunigą Kantičką; į jį artėja *Kur laimė* dramos
kamendorius Diržys. Juos rodydamas neigiamus, kraš-
tutiniškus, gyvenančius tik idėja, neatremta į gyvenimą,
Dobilas skelbia, kad Lietuvai reikalingas renesansas, kuria-
me turi būti harmonija tarp idėjos ir gyvenimo.⁽¹⁾ Romane ir
dramose jis parodo vieną kitą, kurie pasijunta angoje tarp
vidurinių amžių ir renesanso žmogaus. Onytė nepajėgė persi-
laužti į renesansą ir žuvo. Bajoriūnas po ilgos kovos persi-
laužia. Tada jis pajunta ir didelę toleranciją kitaip manan-
tiems ir kitaip gyvenantiems. Jis suprato, „jog kiekvienas
tarnauja Dievui savotiškai ir tarnauja taip, kaip Dievas nori, ir
kad Dievas naudojasi silpnais sutvėrimais, kokiais yra visi
žmonės, pasiekimui savo mums nežinomų prakilniausių
tikslų“ (398 p.). Į renesansišką žmogų artėja ir *Blūdo* „gera-
sis“, linksmasis kunigėlis. Toliau už jį renesanse subrendęs
inteligentas Juozas (*Kur laimė*). Na, ir dar toliau į rene-
sansišką hedonizmą jau nuėjęs klierikas Staniulaitis (*Širdis
neišstūrėjo*); nuėjęs iki kraštutinumų, kur visai jau užmirš-

tama idėja, užmirštama ir gamta, ir, mūsų akimis, tos harmonijos visai nebelieka.

Artojėlis ar karžygys?

Nutoldamas nuo gamtos, kultūrinis žmogus netenkąs ir visų ypatumų, su kuriais ji tokia graži ir galinga. Vienybę su pačiu savim jam palaikanti ne gamta, bet *idėja* — grožio, tiesos, dorovės idėja. Tik ji negalinti palaikyti tokios stiprios žmogaus vienybės kaip gamtos dėsniai. Dėl to kultūrinis žmogus daugiau svyruojąs, daugiau kankinąsis ir nelaimingesnis. Nors nelaimingesnis, betgi jis aukštesnis, nes laisvas, mažiau gamtos determinuotas. Liaudis esanti galinga, stipriai laikydamasi gamtos, arba, sentimentaliai tariant, žemelės rūpintojėlės; kultūrinis žmogus galingas savo idėjomis. Iš šitų dviejų veiksmų — iš gamtos ir idėjų — ir susidaranti kultūra. „Laukinė tauta atneša ne tik sveikatą, bet ir didelius dvasios turtus, brangius kultūros daigus, kurie, idėjų apšviesti ir šildomi, auga, klesti ir pražysta amžinomis žmonių kūrybos gėlėmis“ (*Ar paseno Tainas*, 35 p.).

Norint tad sukurti tautos kultūrą, reikia tautos etniniai pradai kultyvuoti visuotinėmis idėjomis. Iš čia kiltų reikalas pažinti tuos etninius pagrindus, tautos dvasią. Nesileisim aiškinti, kaip Dobilas lietuvių tautą charakterizuoja. Pasitenkinsim konstatavę, kad tautos pagrindu Dobilas laiko liaudį (žiūr. jo „Reikalingumas mums renesanso ir Vienažinskis“, *Skaitymai* XVII, 95 p.). „Kas vadovavo Lietuvai, karžygams subankrutėjus? Kas išlaikė, baisiausiems viesulams šėlstant, brangiausius tautos dvasios turtus: kalbą, dainas, gimtinę kertelę, pats apveikęs, nuskuręs, apstyręs, iš visų pusių persekiojamas, spaudžiamas, niekinamas, net tų pačių ekskaržygių, kuriuos savo prakaitu penėjo... — kas buvo tas negirdėtas, nematytas, lyg iš kokio pasakingo krašto atėjęs galiūnas? — Ogi mūsų... artojėlis! — Jo vaikai beveik visi

mes esame. Jis dar mūsų istorijoje neparodė savęs, bet jo... ateitis. Tik kai jo privalumus — idealingumą, rezignaciją, ištvermę, idėjas, darbą, gimtinės šalelės ir žmonijos meilę, geraširdingumą ir nuoširdumą, pasišventimą ir žmoniškumą — išvysime dvasios srity, moksle, tikyboj ir dailėj, tik tada... užtekės Lietuvai laimės saulutė“ (*Skaitymai* XVII, 94 p.).

Šituo artojėliu Dobilas simbolizuoja visą ramųjį, tylųjį, intensyvųjį kultūros darbą. Jį pastato prieš entuziastišką, garsų karžygi, prieš mūsų Kęstučių, Vytautų... karžygiškumą, kuris nesirūpino kultūra ir dėl to maža pasauliui davęs.

Poezijoje artojėlio dvasios buvęs Vienažindys, visuomenės gyvenime — Basanavičius. „Drąsiai galima sakyti, jog nė vienas mūsų triukšmingųjų karžygių taip nemylėjo Lietuvos, kaip jis, tik jame vyrauja tikro dvasios artojo, o ne ricieriaus, privalumai. Nematom mes jo į tautos vadovus veržiantis; tik kai aplinkybės verčia, taria jis savo autoritetinę žodį, o paskui ir vėl varo tylomis, pats vienas, pradėtą vagą“ (ib. 95 p.).

Tačiau ir šiandien to karžyginio entuziazmo, šauksmo kurti, veikti, kovoti... į valias, o pačios kūrybos maža. Reikia artojėlių, kurie imtųsi to juodojo kasdieninio darbo. Ir Dobilas vaizduoja Bajoriūną, jau susirūpinusį „apie savo priedermes, kaipo tėvo, ūkininko ir visuomenės nario“ (*Blūdas*, 399 p.). „Visi žino, jog šiandieną tik tos tautos narsiau kariauja, kurios geriau išdirba savo žemę, savo dvasios dirvą ir sąmoningiau darbuojasi prie varstoto“ (*Skaitymai* XVII, 93 p.). (Plg. Goethės Faustą, kuris po visų ieškojimų pasitenkino socialiniu darbu!).

Reikia ir tokių „artojėlių“, kurie tautinius pradus susietų su visuotinėmis žmoniškumo idėjomis, kurios geriausiai atspindi pasaulinio masto kūriniuose. Dėl to Dobilas svetimos didžiosios kūrybos propagatorius. Į žmogų, jau susintetinusį savo psichologijoje tautinius liaudies pradus bendromis žmo-

niškumo idėjomis, artėja daug po pasaulį keliaavęs ir daug matęs aptiekininkas Juozas Baltaragis (*Kur laimė?*).

Nuo Bajoriūno į Vasarį

Iš daugybės Dobilo keliamų problemų reikia eskizinėje apžvalgoje pasitenkinti bent tom dviem jų grupėm. Rodos, kad jos ir yra svarbiausios Dobilo kultūros filosofijoje. Nesunku buvo pastebėti (jei čia pavyko jos tinkamai suprasti ir referuoti), kad jų sprendimas ne visur originalus. Jos taip išsprendžiamos, kaip jas buvo sprendę daugiausia vokiečių idealistai Goethe, Schilleris, iš dalies pozityvistas Tainas ir kt. — su teigiamybėmis ir net klaidomis. Tačiau jos Dobilo taip nuoširdžiai buvo išgyventos ir pritaikytos Lietuvos gyvenimui, kad patapo jo asmenybės dalele ir lietuviškomis problemomis.

Dobilas pirmasis taip aiškiai ir tiksliai yra sugavęs ir išreiškęs *Blūde* naują dvasią, slenkančią iš vakarų Europos į lietuvių psichiką. Materialistinė ideologija, Rusijoj pavirtusi nihilizmu, lietuvių šviesuomenės charakteriui buvo svetima. Ji greitai pradėjo nykti, kai tik iš vakarų atėjo neohumanizmas. Jis buvo priimtinas lietuvių inteligento dvasiai, nes atrodė vidurys tarp iš namų išsineštos konfesijos ir gyvenime sutiktos materialistinės ideologijos. Kad su 20 amžiaus pradžia lietuvių šviesuomenė buvo pajutusi tą naują neohumanistinę srovę, žymu, pavyzdžiui, ir literatūroje (Šeiniaus *Kuprelis*). Nors iš pradžių, kaip visada, jos nebūta populiarios, bet jos vis labiau įsigalima šviesuomenėje. Turbūt dėl tos ideologijos nelygaus populiarumo parėjo ir gana charakteringas nevienodas *Blūdo* vertinimas įvairiais laiko tarpais.

1913 m. *Draugijos* recenzentas (A. Maliauskis), išanalizavęs veikėjų charakteristikas ir jų realumą, konstatavo: „... apie Lietuvą, kaip tai autorius pasižada rašyti, ten beveik nieko nėra. Į Lietuvos vietą autorius teisveda į sceną

tik kelis žmones, kuriuos jokia būdu negalima pavadinti Lietuva... Baigdamas turiu pridurti, jog kninga turi dar vieną ypatybę — savo nuobodumu greitai užmigdyti skaitytoją“ (1913.XIX. 194 p.).

Kad nuobodi, atsiliepia ir *Vairo* recenzentas kun. J. Tumas, vaižgantišku stilium: jis, girdi, davęs žmonėms tą knygą skaityti, ir viena mokytoja, palaikiusi knygą 4 mėnesius, visai atvirai prisipažinusi:

— Daryk, ką nori!... Privariau net ligi 69 puslapio. Žiūrėk! net tos lankos klaidingą numeraciją atitaisiau. Bet kaip sustojau, taip ir nebeturiu energijos toliau skaityti...

O Lietuvos gyvenimo vaizdą Tumas randa *Blūde* visai iškraipyta: „Kame gi čia laukiama Lietuva savo visumoje, perleidžianti baisųjį, netvarka pasižymėjusį laiką? Jos nėra, ir Dobilas neturėjo teisės savo Bajoriūną ir keletą išdūkusių iš klaidingos baimės kunigų identifikuoti su Lietuva... Dobilas Lietuvą savo *Blūde* sufabrikavo, apšmeižė... Dobilo *Blūdas* ne „Lietuva buvusios Rosijos revoliucijos metu“, bet tendencinga katalikofobija ir kunigofobija“ (*Vairas*, 1914, Nr. 3, 17—19 p.).

Tuo tarpu Lietuvos žinios išgyrė romaną, o vienas studentas parašęs referatą ir draugų tarpe paskaitęs.

Nuo to laiko praslinko apie 8 metai. 1921 m. *Skaitymų* recenzentas Paparonis iš naujo judina Dobilo *Blūdą*. Jis, taip pat analizavęs charakteristikas ir vaizdus, prieina jau kitokią išvadą: „Turėdamas galvoje gražią ir turtingą romano asmenų charakteristiką ir, nors nepilną, bet tipingą Lietuvos visuomenės vaizdą 1905 m. revoliucijos metu, manau, jog *Blūdas* su dideliu mokinių įdomumu galėtų būti skaitomas mūsų mokyklose“ (1921, XII, 124 p.).

Pagaliau vienas iš charakteringesnių balsų jau Dobilui mirus: „Jis (*Blūdas*) mūsų literatūros istorijoje turės užimti reikšmingą vietą. Su juo teks susidurti visiems, kurie tik ieškos lietuviškos kultūros ir lietuvių tautos dvasios, nes ji čia

spindi nuostabiu ryškumu ir gilumu“. (J. Keliuotis, *N. R.*, 1934. 205 p. nr. 6).

Koks skirtingas vertinimas! Ir vis dėlto visi tie įvairių laikotarpių atstovai teisūs, kiekvienas vertindami vis kitais atžvilgiais: pirmieji ieškojo daugiau realaus Lietuvos vaizdo, paskiau ieškoma daugiau meniškos tiesos, o paskiausia ieškoma jos ir psichologinio ir filosofinio idėjingumo. Bet šitas trečiasis atžvilgis, rodos, tiksliausias Dobilui vertinti. Anksčiau nesusiprasta iš šitos kertės pažvelgti; nesusiprasta, kad Bajoriūnas nėra lietuvių daugumos reprezentantas, o tik negausingų žmonių, kurie po vadinamųjų laisvės metų pradėjo gyventi naujomis idėjomis, neįžiūrėta, kad naujos idėjos tik paskiau pagauna platesnę visuomenę, kai yra atskirų individų išgyventos. Tik ilgainiui, kai atsistojom perspektyvoje, Dobilas mums pradėjo aiškėti. Žymiai paaiškėjo, kai pasirodė Putino *Altorių šešėly* romanas. Abudu rašytojai atvaizdavo tą pačią dvasią; tik Dobilas dar tebesiformuojančią, Putinas jau susiformavusią; Dobilas dar ne visada stengdamas apvaldyti medžiagą literatūrine forma, Putinas jau laisvai tą svarią ir labiau išplėtotą medžiagą įvilkdamas į menišką romano formą.

Nesiimu čia detaliai vesti paralelės tarp Dobilo ir Putino, tik konstatuoju pirmą įspūdį, abiejų panaši gyvenimo filosofija, kurios pagrinde humanizmas; panašus lietuviškas autorių ir veikėjų gamtos pajautimas, panašus pagrindinių veikėjų pasyvus charakteris, dėl kurio abudu eina ne ten, kur širdis nori, bet kur jiems liepia; panaši psichologinė tų veikėjų analizė. Paskesniuose Dobilo veikaluose randam dar artimesnių Vasariui ir kitiems tipų ir dar aiškesnės ideologijos: moters rolė žmogui atgimti naujam gyvenimui, pasirėmimas Goethės autoritetu...

Kalbant Dobilo terminais, Bajoriūnas yra pirmas etapas iš viduramžiško žmogaus į renesansišką: jis suderinęs savyje gilų religingumą su rūpinimusi žemės reikalais. Vasaris jau

tolesnis šuolis į renesansišką žmogų: jam religijos nebeliko, tik grynas humanizmas. Kai Dobilo Bajoriūnas tikisi išauklėsiąs savo sūnų kunigu, tai pamanai, kad tas jo sūnus ir yra Putino kunigas Vasaris.